

UDK 330.342.151.076.12 (497.1)

Kriza načina odlučivanja o proširenoj reprodukciji

Drago Zajc

Fakulteta za sociologiju, politične vede in novinarstvo, Ljubljana

Na pitanje o tome kakav je odnos politike i ekonomije u društvu ne možemo odgovoriti ako ne znamo o kojem je društvu riječ ili kakav je koncept razvoja (državno-vlasnički ili društveno-vlasnički) izabralo to društvo. Samo je na toj osnovi moguće pretpostaviti da društvo ima formiran cjeloviti, novi društveno-ekonomski sistem u kojega se ljudi uključuju na drugačiji način od dosadašnjih i u kojemu proizvođači sudjeluju u odlučivanju. Zbog toga je izuzetno važno kako se ljudi uključuju u proces političkog odlučivanja i koliki je njihov utjecaj na odlučivanje o višku rada.

Proces političkog odlučivanja u našem društveno-političkom sistemu razlikuje se od procesa političkog odlučivanja u sistemima takozvanog političkog pluralizma ili jednostranačkog političkog sistema po nekoliko karakteristika. Radni ljudi i građani, prije svega, ne uključuju se u procese političkog odlučivanja kao izolirani pojedinci, nego kao članovi svojih osnovnih samoupravnih organizacija i zajednica u kojima su radno i teritorijalno povezani, te posredstvom društveno-političkih organizacija. Načini toga povezivanja razlikuju se s obzirom na različitost interesa koje u okviru osnovnih formi organiziranosti mogu ostvarivati, ali ipak obuhvaćaju cjelinu svih oblika ljudskog rada, življenja i društvenog djelovanja. Težište je odlučivanja u osnovnim i drugim organizacijama udruženog rada, u mjesnim zajednicama i samoupravnim interesnim zajednicama. Samo ona pitanja koja se ne mogu riješiti u tim okvirima, rješavaju se preko delegata u skupštinama društveno-političkih zajednica. Delegatske skupštine su kao organi društvenog samoupravljanja, te kao najviši organi vlasti zasnovani na delegatskom principu po kojemu politički sistem neposredno proizlazi iz autentičnih interesa samoupravno i politički organiziranih radnika.

Ustavnim i normativnim sistemskim rješenjima tako je razriješena dilema između državno-vlasničkog i društveno-vlasničkog koncepta razvoja i uspostavljen specifičan samoupravni sistem donošenja društvenih odluka. Takav sistem odlučivanja, koji je utemeljen na društveno-vlasničkom konceptu, određuje i jača položaj radnika-samoupravljača koji omogućuje njihovo upravljanje društvenim sredstvima za proizvodnju, te raspolaganje rezultatima rada u svim oblicima.

Ali, takvim normativnim rješenjima i mehanizmima nije bilo moguće odmah, a ni u kratkom razdoblju, osigurati automatski razvoj samoupravnih

odnosa. Iako se u procese političkog odlučivanja mogao uključiti daleko veći broj građana i radnih ljudi u biti se nije promijenio odnos društvenih snaga, naročito u pogledu njihova utjecaja na odlučivanje o proširenoj reprodukciji. O tome svjedoči i niz ocjena iz kojih je moguće rezimirati da je očuvano stanje koje je bilo signifikantno za razdoblje prije »novog ustava«, te da o višku rada još odlučuju više ili manje otuđeni centri društvene moći. Takvo je stanje inače karakteristično i za ostala društva, ali ona se razvijaju na drugačijim društveno-ekonomskim i političkim osnovama. Na osnovi tih ocjena valjano je zaključiti da je kriza u kojoj se nalazimo u stvari kriza sadašnjeg načina odlučivanja o proširenoj reprodukciji (Kraiger). Izgleda da se i poslije donošenja »novog ustava« i ZUR-a nosioci privrednog odlučivanja u udruženom radu nisu dovoljno učvrstili, pa su zato izvršni i upravni organi na svim nivoima, povezani s političkim strukturama i rukovodstvima banaka, više ili manje zadržali stare metode rada i donošenja odluka (M. Ribičić). Neke druge procjene (Bakarić) govore da naš samoupravni sistem još nije dovoljno konzistentan, te da uz njega funkcionira i posebni »paralelni sistem«, koji ima korijene u prijašnjemu društveno-privrednom sistemu. Taj »paralelni sistem« moguće je i zbog neadekvatnog instrumentarija privredne politike. Voluntaristička privredna praksa moguća je, uglavnom, zbog neposrednog miješanja upravnih, izvršnih i političkih činitelja, koji to rade bez ustavnih i zakonskih nadležnosti. To je prouzrokovalo, a i danas prouzrokuje, da odluke (naročito investicijske, razvojne i poslovne) nisu bile izraz istinskih interesa i mogućnosti OUR-a, a vodeći faktori u privredi bili su mnogo odgovorniji vanjskim faktorima (Kučan). Sadašnju situaciju karakterizira i oštrije sučeljavanje onih koji prakticiraju »status quo« i onih koji teže za kontinuiranim, istinskim razvojem samoupravljanja.

Uz takve ocjene postoje i konstatacije da su odnosi u društvenoj reprodukciji pretežno administrativno određeni, te da takva administriranja nismo imali od 1965. godine (Šefer). Ako je odlučivanje o društvenoj reprodukciji prije bilo koncentrirano u federaciji, sada postoji kombinacija raspodjele administrativnih nadležnosti između federacije, republika, općina i SIZ-ova. Uvjeti ostvarivanja dohotka, na primjer, administrativno su određeni na različitim nivoima, kao što je i administrativno regulirano raspoređivanje dohotka. Naročito je jak utjecaj države na određivanje devizne i kreditno-finanacijske politike i politike cijena (pokazatelj toga jest intervencija državnih organa za vraćanje cijena na nivo od 19. 12. 1983).

Zbog toga su cijela područja, više ili manje, otuđena radnicima u udruženom radu, a to naročito vrijedi za investicijsku politiku. Rukovodstva u mjesnoj zajednici, općini i republici uključuju se u odlučivanje o investicijskoj politici zato što su to sredstva o kojima ovisi njihov privredni i politički položaj, pa tako značajno utječu na odluke o proširenoj reprodukciji koje se donose u bankama, OUR-ima, SOUR-ima itd. Golema društvena sredstva tako su u rukama malog broja ljudi u općinama, regijama i republikama, koji odlučuju o njihovu usmjeravanju i raspoređivanju. Tako su čvrsto povezane izvršne, upravne i političke strukture rukovodstava banaka i radnih organizacija, koji zajedno predstavljaju pojedine društveno-političke zajednice, donose odluke koje mogu imati nepredvidljive posljedice kako za materijalni položaj radnika, tako i za razvoj cjelokupnih područja.

Osnovno je pitanje našeg daljnjeg razvoja kako pronaći dublje razloge otuđenosti odlučivanja. To valja pokušati objasniti ne samo »decentraliziranim etatizmom« ili samom snagom otuđenih centara odlučivanja, nego i drugim razlozima. Odgovor bi trebalo tražiti u (ne)izgrađenosti ekonomskog sistema i u nedovoljnoj konzistentnosti samoupravnog sistema, a posebno u slaboj povezanosti tih sistema. Na značaj tih činitelja upozoruju, pored spomenutih ocjena, i konkretne činjenice (primjerice, da »država« brani određeni sistem pred udruženim radom, što može služiti kao dokaz da još nismo razvili privredni sistem kao mehanizam koji bi se podudarao s temeljima privredno-političkog uređenja). Postoji čak određena vjerojatnost da je privredni sistem, koji postupno razvijamo, suprotan nekim načelima koja su proklamirana u političkom sistemu. Do toga dolazi većim primjenjivanjem tržišnih zakonitosti i karakteristika robne proizvodnje, pogotovo na prijelazu k realizaciji programa dugoročne privredne stabilizacije.

Ipak, činjenica je da izlaz iz današnjeg stanja ne možemo tražiti u povratku na staro ili čak u ponovnome formalnom priznavanju uloge države. Izlaz iz međusobnih blokada ekonomskog i političkog sistema valja tražiti u ostvarivanju konkretnih uvjeta konačne preraspodjele društvene moći u korist onih koji ostvaruju dohodak. Nosiocima privrednog odlučivanja treba omogućiti da optimaliziraju privređivanje, pa je zato potrebno najprije otkloniti ono što stalno ostaje nepoznato u privrednom sistemu i ekonomskoj politici (potrebno je okončati i rasprave o politici cijena, raspoređivanju deviza itd). Uz to, valja uvoditi tržišne mehanizme s funkcijama selekcije i diferencijacije, uz veću odgovornost privrednih subjekata za posljedice odluka. Postoji velika vjerojatnost da bi OUR-i u takvim uvjetima ne samo bitno bolje iskorištavali društvena sredstva kojima raspolažu, nego da bi vrlo porastao njihov interes za odluke koje utječu na njihov sadašnji i budući položaj. Samim tim ojačali bi i položaj radnika i njihov utjecaj u raspolaganju rezultatima rada u svim oblicima. Politički sistem u takvoj situaciji vjerojatno ne bi bio više u takvom raskoraku s ekonomskim sistemom, jer bi bilo moguće na demokratski način donositi važne i dugoročne privredne odluke (primjerice, o mjerama ekonomske politike) i efikasnije regulirati društvene procese. Na taj bi način institucije političkog sistema bile mnogo iskorištenije.